

K problematice výstavby plynovodu Nabucco

Ing. Jaroslav Ungerman, CSc.,
nezávislý poradce

TRANZIT PLYNU Z RUSKA V SOUVISLOSTECH

Samotný projekt výstavby plynovodu Nabucco má více aspektů. Není to jenom technická stránka tohoto projektu – tedy odkud a kam a co a možná za kolik se bude přepravovat. Jako mezinárodní projekt týkající se navíc přepravy zemního plynu je to v prvé řadě projekt zasahující do politiky a sféry zájmů mnoha zemí. Přitom nejde jen o země bezprostředně zasažené jeho výstavbou, ale jde i o země, které jsou od jeho linie vzdálené velmi daleko. Dá se skoro říci, že jsou na druhém konci světa a přesto jeho výstavbu sledují s velkým zaujetím. Samozřejmě, že týká-li se tento projekt sfér vlivu, pak je to nevyhnutelně také záležitost geopolitická – ať už přiznáme, že sféry vlivu existují, či máme-li za to, že neexistují (či jsou jen nevyslovené).

Na jeden projekt, který rozhodně není největší, ani rozsahem investic, ani velikostí stavby, je to možná až příliš mnoho zájmu. Diskutuje se o něm již bezmála deset let a stále ještě nepřekročil stádium diskusí. Možná, že právě tato dlouhá doba diskusí je odrazem toho, že tento projekt není tak jednoznačný, jak se ho někdy snaží někteří politici vysvětlovat, že má celou řadu rizik a problémů.

Projekt Nabucco znovu ožil v souvislosti s plynovou krizí na počátku letošního roku. Její příčiny jsou možná dostatečně známy. Proto jen připomeňme, že tuto krizi vyvolala Ukrajina, která odmítla požadavek ruského Gazpromu na uzavření smluv na dodávky zemního plynu na Ukrajinu, když předchozí smlouva skončila a dodávat zemní plyn bez smlouvy Gazprom odmítl. Ukrajina nebyla ochotna novou smlouvu včas uzavřít – jednání se táhla dlouhou dobu – a vyčkávala s jejím podpisem do posledních dnů minulého roku a zjevně spoléhala na to, že situaci vyhroť tak, že Gazprom bude muset ustoupit.

Ukrajina tehdy reagovala tím, že zablokovala své tranzitní plynovody do Evropy. Proč tak Ukrajina učinila bylo sice celkem jasné, ale širší veřejnosti to nebylo dostatečně vysvětleno. Ukrajina totiž svůj tranzitní systém musela použít k tomu, aby zásobovala své spotřebitele zemním plynem ze zásobníků na západě země – zejména v oblasti Lvo-

Příprava projektu výstavby plynovodu Nabucco je v poslední době jedním z častých témat, hovořili se o energetické bezpečnosti. Je to patrně i tím, že právě tento projekt se stal jednou z posledních akcí, kterými se česká vláda pokusila realizovat své cíle jako předsednické země Evropské unie. Vždyť právě v Praze se začátkem května 2009 konala schůzka některých východoevropských zemí a EU, která měla – možná definitivně – určit další vývoj tohoto projektu.

va, kde jsou podzemní zásobníky v bývalých ložiscích zemního plynu.

Podle některých expertů Ukrajina ani jiného udělat nemohla. V zimních měsících, je totiž zemní plyn dodáván z Ruska spotřebováván v podstatě plně na pokrytí ukrajinských potřeb a dále do Evropy je dodáván zemní plyn z podzemních zásobníků na západě Ukrajiny. Je tedy jasné, že nedostávala-li Ukrajina plyn z Ruska, pak nevyhnutelně musela zastavit i jeho dodávky do Evropy.

To rozhodně není omluva pro Ukrajinu. Naopak. Ukrajinci moc dobře věděli, co tím způsobí. Prostě Evropa jim posloužila jako rukojmí a pokoušeli se ji dostat na svoji stranu a využít ji v tlaku na Gazprom. Je to ovšem také vysvětlení toho, jak jsou tyto systémy vzájemně propojené a závislé a že rozhodně není dobré zde činit jednostranné kroky, které mohou poškodit některou ze zúčastněných stran.

Nelze totiž nevidět, že tento spor o uzavření smlouvy o podmínkách dodávek zemního plynu na Ukrajinu, byl využit ukrajinskými politiky k vyřizování svých vlastních vnitřních problémů. Byl to především spor o tom, zda bude Ukrajina i nadále zásobována ruským zemním plynem přes mezičlánek RosUkrEnergo, nebo přímo smlouvou mezi Gazpromem a ukrajinským Naftogazem.

Sice od té doby uplynulo už nemálo času, ale zdá se, že účastníci této plynové krize jak přímí (Ukrajina a Rusko), tak nepřímí (EU) zatím toho mnoho neudělali pro odvrácení možnosti jejího opakování. Byla sice podepsána dohoda mezi Ukrajinou a EU o modernizaci ukrajinské soustavy tranzitních plynovodů. Zatím však nebylo řečeno, kdo tuto modernizaci zaplatí. Podle některých názorů je totiž uvažovaných 3 - 4 mld. dolarů málo a skutečné náklady budou nejméně třikrát až čtyřikrát vyšší.

Z této dohody ovšem bylo Rusko vyloučeno, protože k ní mělo určité výhrady, a tak se dospělo k rozhodnutí ho z dohody vyloučit, protože se ho vlastně netýká. Rusku se ještě dostalo velmi dobré útěchy, když eurokomisař pro energetiku ujišťoval Rusko, že nic v této dohodě není namířeno proti němu a že by ani náhodou nepomyslel na to, jak oslabit pozici Gazpromu jako dodavatele plynu pro Evropu. Znělo to velmi upřímně...

Tato vyjádření a kroky však nejsou náhod-

né. Zřejmě si někdo v Bruselu myslí, že právě takovou formou se dá prohlubovat vzájemná spolupráce a důvěra mezi účastníky tohoto obchodu. Z určitého úhlu pohledu to totiž vypadá trochu jako truc někoho v Bruselu ukázat Rusku, že si bez něho EU ví také rady a snad i snaha ukázat mu, že bez jeho plynu to v Evropě půjde také. Kdoví, možná je v tom i něco trochu osobního. Za pár měsíců eurokomisaři končí a ukázat, že jako eurokomisař pro energetiku mám silnou pozici také nemusí být špatné. Taková politika je ovšem krátkozraká a hlavně to nemá rozumné východisko.

Za pár týdnů budou výsledky této politiky EU zřetelně vidět. Jak upozorňují některé ruské expertízy, Ukrajina nemá peníze na to, aby mohly být naplněny zásobníky plynu na Ukrajině. Ruské dodávky zemního plynu na Ukrajinu se výrazně snižují – za první tři měsíce letošního roku Ukrajina odebrala jen polovinu sjednaného množství (oproti minulému roku). Je to jednak v důsledku hospodářské krize (zejména ocelářství), ale také v důsledku toho, že se nenaplnují podzemní zásobníky plynu. Přitom je každému jasné, že pokud se nezačnou plnit zásobníky co nejdříve, pak už se nezaplní, protože to naráží na kapacitní omezení a v zimě v nich nebude dostatečná rezerva.

Domnívám se, že tento širší úvod k problematice Nabucca je nutný především proto, abychom si uvědomili jak složitý, vzájemně propletený a vzájemně podmíněný je celý komplex tranzitních soustav pro přepravu zemního plynu z východní Evropy.

O těchto otázkách bohužel není většina veřejnosti dostatečně informována a jsou jí zpravidla předkládány jen jednoduché informace, z nichž vyplývá, že stačí postavit plynovod Nabucco a v Evropě zase bude dobře. Tím spíše, když se k tomu dodá, že tato linie obejde Rusko a teď už nikdo nebude bránit lidem v Evropě, aby se v zimě mohli ohřát.

Pravděpodobně však tento názor nesdílí jen některá média, ale i někteří čeští politici, kteří dospěli k závěru, že projekt plynovodu Nabucco „není jen byznys, ale je to projekt, který podporuje svobodu, nezávislost a mír“ a také, že tento projekt se dotýká samotné podstaty evropské integrace. Tato silná slova zazněla v Budapešti koncem letošního ledna na reprezentativní schůzce k tomuto pro-

Obrázek č. 1: Mapa současných a plánovaných tranzitních tras plynu v regionu Evropy, Střední Asie a severní Afriky

Zdroj: INOGATE

jektu. Zde se její účastníci vzájemně ujišťovali o tom, že tentokrát již tento projekt dostanou ze stádia úvah do podoby reálnějších studií – do studií proveditelnosti – a přirozeně i do reálné výstavby.

JAK VLASTNĚ CHÁPAT PROJEKT NABUCCO?

Nabucco jako projekt jistě naplňuje jednu z ideí energetické bezpečnosti. Je to jiná cesta do Evropy a je to zemní plyn z jiného naleziště, resp. z naleziště, které dosud do systému dodávek do Evropy nebylo zapojeno. To je samozřejmě k diskusi, protože proudí-li do Evropy ruský zemní plyn ze soustavy, která je vzájemně propojena, pak se asi jen těžko dá soudit na jeho původ. A zjevně to ani není účelné.

Nabucco by tedy mělo do Evropy přivést zemní plyn z oblasti Kaspického moře, kde jsou jedny z největších světových nalezišť zemního plynu.

Významná ložiska zemního plynu v této oblasti mají všechny země – Kazachstán i Uzbekistán (každá z těchto zemí má prokázané zásoby kolem 2 000 mld. m³). Nejvýznamnější ložiska pak má Turkmenistán (jeho zásoby se odhadují na v průměru 8 000 mld. m³). Všechny tyto země leží však na východním pobřeží Kaspického moře a na jeho západ-

ním pobřeží je to Ázerbajdžán (zásoby jsou vyšší než 2 000 mld. m³).

Do této oblasti také patří i Írán, který má druhé největší zásoby zemního plynu na světě (hlavní jsou naleziště jsou však poblíž Perského zálivu). Původní plány z poloviny 90. let počítaly s tím, že právě Nabucco bude hlavní transportní cestou pro íránský plyn do Evropy. Ovšem současná politická situace kolem Íránu je složitá. Existují sice názory, že nakonec bude Írán zapojen do této soustavy, stejně jako názory opačné. Posuzováno čistě ekonomicky, pak tato cesta pro vývoz zemního plynu by jistě pro íránskou ekonomiku byla velmi zajímavá a žádoucí.

Je také jasné, že zásoby zemního plynu v tomto regionu jsou dostatečné, aby je mohla EU dlouhodobě využívat. EU však není jediná, kdo má o využití těchto zásob zájem. Aktivní je zde především Čína, která svůj plynovod již staví a nejspíše v příštím roce začne odebírat turkmenský zemní plyn. Přitom to nebude málo – ročně půjde o minimálně 30 mld. m³. A má přirozeně zájem o další nárůst dodávek z této oblasti. Jsou zde však i další zájemci.

Existují i plány na vybudování transašghánského plynovodu, který by přivedl středoasijský plyn jak do Pákistánu, tak zejména na ohromný indický trh. To však zatím je – s přihlédnutím k tamní situaci – spíše ve stá-

diu představ a námětů pro diskusi. I když, hovoříme-li o všech záměrech v oblasti energetiky, pak hovořit o takové dlouhodobé projekci je plně na místě.

Rusko v prvních měsících letošního roku podniklo také řadu kroků, jak v oblasti Střední Asie zvýšit svůj vliv. Výsledkem návštěvy prezidenta Medvěděva v Uzbekistánu bylo ujištění jeho uzbeckého protějšku, že Uzbekistán bude prodávat svůj zemní plyn jenom Rusku a nikomu jinému. A k tomu byly také podepsány příslušné dohody.

To byl důležitý krok, neboť tím se Rusku v podstatě podařilo nasměrovat i dodávky kazašského zemního plynu do Ruska. Je totiž jasné, že pokud by Kazachstán chtěl se svým zemním plynem do Evropy liníí Nabucco, tak by si musel postavit svůj plynovod přes území Uzbekistánu – a to si lze jen těžko představit.

NEJASNÁ POZICE TURKMENISTÁNU

Jednoznačně nejsložitější je situace s Turkmenistánem. Ten by pravděpodobně měl zájem se zapojit do linie Nabucco. K tomu by však potřeboval nejprve postavit plynovod přes Kaspické moře. To však není tak jednoduché, jak někteří experti upozorňují. Již velmi dlouho se totiž vedou složitá jed-

Obrázek č. 2: Současné a plánované trasy tranzitních plynovodů z Turkmenistánu

nání o statutu Kaspického moře mezi zúčastněnými státy a dosud nic nebylo dohodnuto o jeho statutu a využívání přírodního bohatství v hraničních oblastech apod. Mezi státy právě na jihu Kaspického moře existují spory o to, jak rozdělit šelf, a proto by pravděpodobně taková stavba mohla narazit na nesouhlas ostatních dotčených zemí. Nejen to, údajně velmi problematický je i profil mořského dna v oblasti předpokládané trasy plynovodu.

Turkmenistán by však mohl přistoupit na variantu plynovodu přes Írán, pokud by byl Írán zapojen do projektu. Byla by to ovšem cesta, která je velmi podmíněná a spojená s řadou neznámých a hlavně může trvat velmi dlouho, než by se odstranily všechny překážky bránící zatím takové stavbě.

Pro Turkmenistán by proto bylo daleko jednodušší využít nabídky Gazpromu, který mu slibuje, že je připraven za řádné evropské ceny odkoupit jakékoli množství plynu a také mu nabízí podíl na kapacitě rekonstruovaného plynovodu ze Střední Asie do Ruska.

Ruská strana je zde velmi aktivní, i když s Turkmenistánem není uzavření dohod nijak jednoduché. Tak např. v březnu již bylo ohlášeno, že bude smlouva o dodávkách zemního plynu do Ruska uzavřena při návštěvě turkmenského prezidenta Berdimuchamedova v Moskvě. To se však nestalo, což vyvolalo spekulace o příčinách tohoto kroku.

Původně měl být podepsán celý balík dohod týkajících se zemního plynu. Mělo jít o dohodu o společné výstavbě plynovodu napříč Turkménií. Tato tzv. linie Východ – Západ je pro Turkmenistán důležitá především proto, že by umožnila propojit severovýchodní část země, kde jsou bohatá ložiska zemního plynu s oblastí při pobřeží Kaspického moře. Odtud také vychází dosud fun-

gující linie magistralního tzv. Přikaspického plynovodu, kterým se přivádí zemní plyn do centrálního Ruska. Tato linie by měla být modernizována podle dohod z minulého roku a její kapacita by měla být zvýšena až na 30 mld. m³ ročně (dosud je to údajně jen 5 mld. m³). Nic by pak nebránilo tomu, aby tento zemní plyn přicházející z východní části Turkmenistánu byl zapojen do této linie.

Namísto toho Turkmenistán oznámil, že na vybudování této linie bude vypsán mezinárodní tendr. Zda jde o změnu strategie turkmenské vlády, nebo jen akci dokazující, že turkmenská vláda nikoho při výstavbě tohoto plynovodu nezvýhodňuje, je zatím nejasné.

Propojení těchto dvou plynovodů by ovšem představovalo těžkou ránu pro projekt Nabucco. Turkmenský plyn by pak mohl být nasměrován přes stávající a modernizovanou síť směrem do Ruska. Pro Nabucco by se musely hledat další zdroje a je otázkou, zda by na tom Turkmenistán měl vůbec zájem. Nové zdroje by znamenaly další rozšiřování těžeb, přepravních kapacit atd. a tedy další investice. Již dnes totiž Turkmenistán vydal přísliby na dodávky plynu, které vysoce převyšují současnou těžbu.

Na výstavbu Přikaspického plynovodu byla také uzavřena smlouva mezi Ruskem, Kazachstánem a Turkmenistánem. Dlouhou dobu se zde téměř nic nedělo, ale v polovině května – po pražském summitu o Nabucco – oznámil Kazachstán, že ratifikoval tuto smlouvu. A dnes zbývá jen Turkmenistán, kdo dosud dohodu nepotvrdil. Co udělá je si ce nejasné, ale dá se očekávat, že by odmítl podílet se na této smlouvě, umožňuje-li mu v podstatně kratší době než Nabucco podstatně zvýšit vývoz zemního plynu? Co jiného může někdo jiny nabídnout?

Postoj Turkmenistánu je ovšem i tak velmi proměnlivý. Domnívám se, že by ho bylo možno charakterizovat jako jednak snahu najít rovnováhu mezi všemi, kteří do této oblasti zasahují – konkrétně nejen mezi Ruskem a EU, resp. částí bruselských úředníků, a také USA. Jednak je to i snaha zvýšit svoji cenu v jednáních zejména s Ruskem a ukázat mu, že případná dohoda nebude zadarmo.

Proto také došlo v dubnu 2009 ke konfliktu s Ruskem ohledně vývozu plynu. Turkmenistán, jak známo, dodává svůj plyn – podle dohody uzavřené ještě v první krizi mezi Ruskem a Ukrajinou v roce 2005, kterou ještě podepisoval zesnulý Turkmenbaši – na Ukrajinu přes síť Gazpromu. Jenomže Ukrajina, jak už bylo uvedeno, odebírá jen polovinu dohodnutých objemů. Turkmenistán však trvá na tom, že Gazprom od něj musí odebírat celé dohodnuté množství, což Gazprom odmítá s tím, že ho nemá kam jinam prodávat. Tento spor nakonec vyústil do dočasného přerušení dodávek a při jejich obnovení došlo k výbuchu na tranzitní trase a dodávky byly na čas zcela přerušeny. Obě strany se pak obviňovaly, kdo to zavinil.

Vzápětí poté Turkmenistán s velkou publicitou podepsal dohodu s německým RWE o tom, že RWE bude těžit zemní plyn na šelfu v Kaspickém moři a také smlouvu o dodávkách plynu. Přitom podle smlouvy si RWE bude plyn kupovat na hranicích s Turkmenistánem.

Smlouva zřejmě předpokládá, že pak bude tento plyn prodáván plynovodem Nabucco dále do Evropy. Nakonec právě RWE je jedinou velkou plynářskou firmou, která se zřejmě angažuje ve prospěch stavby Nabucco. Také proto, že je to pro něho nejsnazší a patrně jediná cesta, jak se dostat do této oblasti nejen jako obchodník, ale i jako těžař. Dosud totiž na východě v postsovětském prostoru RWE nebyla přítomna – na rozdíl od jeho konkurentů. Zda tato smlouva bude právě tou cestou, jak se stát velkým hráčem na tomto trhu, to ukáže čas. Do doby, než bude postaven Nabucco, však RWE nemá cestu jak svůj plyn, pokud by ho zde snad chtěla nakupovat, přepravit do Evropy – pokud se nedokáže dohodnout s Gazpromem.

To však ani zdaleka není všechno. Když se na pražském jednání na počátku května o stavbě plynovodu Nabucco měla podepsat společná deklarace o jeho podpoře, Turkmenistán, stejně jako Kazachstán a Uzbekistán ji odmítly podepsat. To, co ještě před pár dny vypadalo jako zcela jasné, pokud jde o Turkmenistán, najednou neplatilo a bylo zase jinak. Část účastníků jednání to vysvětlovala tím, že Turkmenistán se zalekl případné negativní reakce Ruska.

Tento jen velmi stručný popis vývoje kolem Turkmenistánu, země s největšími zdroji

zemního plynu v oblasti, dokazuje, jak složité zde probíhá zápas mezi jednotlivými zájemci o zemní plyn. Už to není jen střet o zemní plyn, ale je to také o geopolitických zájmech, o tom, kdo zde bude mít dostatečný vliv k prosazení svých zájmů.

Z tohoto pohledu se domnívám, že je otázkou, zda pozice EU v tomto regionu, která zde dosud není silná, bude v budoucnu dostávat k tomu, aby zde mohla prosadit výstavbu tohoto plynovodu, který – jak se netají mnozí úředníci v aparátu Evropské komise – je ve skutečnosti namířen k oslabení pozice Ruska jako dodavatele zemního plynu pro EU. K účinnému prosazování takového projektu je nutno zde mít dostatečný vliv – nejen formální – a to EU, která je z pohledu běžného politika či občana v těchto zemích příliš daleko a v podstatě neuchopitelná, podle mého soudu nemá. Naproti tomu zde právě Rusko disponuje dostatečně rozsáhlým vlivem, který mu nakonec umožní prosadit svůj zájem.

Snad ještě na závěr by bylo vhodné dodat jednu úvahu, která se týká ekonomiky všech dohod mezi Gazpromem a středoasijskými republikami. V uplynulých letech se nakonec prosadila myšlenka, že ceny za dodávaný plyn budou vycházet z evropských cen. To bylo nesporně velké vítězství těchto dodavatelů zemí. Pro Gazprom to také možná bylo vítězství.

Pokud se však zamyslíme nad ekonomikou těchto smluv, pak budeme muset dát za pravdu těm názorům, které upozorňují na to, že je pod otázkou. Měli bychom si totiž uvědomit, že cena za středoasijský plyn na počátku letošního roku vyrostla až na 340 dolarů za 1 000 m³ (ze 160 dolarů v minulém roce) a dnes se pochopitelně zase snižuje – a to se žádné z dotčených zemí nelíbí. Slib evropských cen byl ze strany Gazpromu dán ve chvílích euforie nad rostoucími cenami jak plynu tak i ropy a také pod tlakem zase některých úředníků z Bruselu hovořících o spravedlivých cenách. Také středoasijské země, když viděly, jak strmě tyto ceny letí vzhůru (vždyť se tehdy zcela vážně – a byli to především činitelé Gazpromu, kteří se předháněli v takovém optimismu – hovořilo o ceně 500 dolarů za 1 000 m³ na konci letošního roku), chtěly okamžitě přejít na tzv. evropské ceny.

Dnes se dostavilo docela trpké vystřízlivění. V takových cenových relacích Gazprom může vydělávat jen na tranzitu plynu a na pohybu jeho cen podle okamžité situace na trhu, nikoli již na těžbě, jako je tomu při jeho vlastní těžbě v Rusku. Proto čím větší podíl tohoto plynu je v jeho prodeji, pak tím menší relativní ziskovost. Kromě toho, i když tyto produkční země realizují velké zisky, pak nikde není řečeno, že právě tyto zisky budou v potřebné míře alokovány také do modernizace těžby, údržby, průzkumu či osvojová-

ní nových ložisek nebo tranzitních soustav.

Tento způsob tvorby cen má ještě další aspekt – vytváří se tím také výchozí úroveň pro ceny ostatních těžařů, kteří mohou do této oblasti také přijít – tedy i pro již uvedenou RWE a další. A samozřejmě, že tyto ceny by také v budoucnu mohly být plně promítnuty do cen zemního plynu dodávaného do Evropy. Nakonec bude zájem všech těžařů, kteří zde působí, dostat tyto ceny do rozumných relací.

ÁZERBAJDŽÁN

Jestliže středoasijské republiky na východním pobřeží Kaspického moře se staví k myšlence Nabucco velmi rezervovaně a zdá se, že spíše dávají přednost možnosti vyvázet plyn teď hned, což jim stávající systém plynovodů již umožňuje a po jejich modernizaci se jejich vývozní možnosti podstatně zvýší, pak Ázerbájdžán zaujímá jinou pozici.

Jeho pozice je totiž determinována nejen plynem. Jde v ní i o politiku (a možná, že víc než jiným zemím) a jeho trvající spor o Náhorní Karabach s Arménií. Pozice Ázerbájdžánu proto je patrně ovlivněna jeho snahou podporovat Nabucco s tím, že se pak vytvoří tlak účastnických zemí (vč. Turecka a EU) na Arménii k urovnání této situace. Nakolik jsou tyto kalkulace oprávněné, ukáže budoucnost, ale uvážíme-li všeobecně známou situaci na Kavkaze, pak patrně nejlepší řešení je tam zachovávat status quo. Každé jiné řešení jen vyprovokuje další konflikty a ty na Kavkaze bohužel nekončí jinak než krveprolitím.

Ázerbájdžán má pravděpodobně dostatek zdrojů, aby mohl bez větších problémů zásobovat Nabucco. Jeho nové ložisko Šach-Deniz, které leží na šelfu Kaspického moře, má prokázané zásoby ve výši 1 300 mld. m³. Podmínkou k tomu je jen podstatně zvýšit investice do těžby, protože v současnosti je celková těžba zemního plynu jen kolem 15 mld. m³ vč. domácí spotřeby.

Z hlediska zdrojů zemního plynu je tak Ázerbájdžán velmi významnou zemí pro Nabucco a z hlediska tranzitu klíčovou. To samozřejmě zvyšuje jeho vyjednávací cenu a to na všech stranách. Také Gazprom má totiž zájem o jeho plyn a je schopen – stejně jako ostatním zemím v regionu – nabídnout evropské ceny zemního plynu a protože tam již existují přepravní linie – tento odběr může následovat prakticky okamžitě. To je pro Ázerbájdžán zajímavější než čekat, až se postaví Nabucco.

Tomu také nasvědčuje dohoda uzavřená mezi Gazpromem a státní ropnou společností Ázerbájdžánu koncem letošního března. Podle ní budou zahájeny rozhovory o nakupe zemního plynu z Ázerbájdžánu od ledna 2010. Cena v kontraktu se bude odvíjet od evropské ceny a bude navázána na vývoj cen

koše ropných produktů. Jak uvádějí experti, sotva někdo jiný může nabídnout Ázerbájdžánu lepší cenu a zejména pak export plynu a tedy přítok peněz do Ázerbájdžánu může začít bez větších prodlení. Technicky je nutno pouze dobudovat úsek plynovodu o délce zhruba 200 km na ruské hranice.

Touto dohodou – zatím však není uzavřena – by tak Gazprom dosáhl toho, že by v podstatě veškerý volný zemní plyn ve středoasijském regionu skouplil a dostal tak jeho další prodej pod kontrolu.

Kromě toho se zde připravuje ještě jeden projekt. Podle nedávno uzavřené dohody mezi Ruskem a Íránem se tak předpokládají dodávky ruského plynu přes území Ázerbájdžánu do severního Íránu, který je energeticky deficitní. Výměnou za tento dodaný zemní plyn by Gazprom dostával stejné množství plynu v prostoru Perského zálivu, kde by ho mohl prodávat. Je to tedy cesta pro vývoz ruského zemního plynu, která se neobejde bez dalších investic do tranzitní soustavy Ázerbájdžánu. Nakonec by tudy mohl proudit i ázerbájdžánský plyn nakupovaný Gazpromem. I když v konečném důsledku nejde zatím o žádné významné objemy zemního plynu, přesto je to významný prvek, který dotváří celkovou situaci v tomto regionu.

„KONKURENČNÍ“ PROJEKT SOUTH STREAM

Již počátkem roku 2009 Gazprom také oznámil, že je připraven zvýšit přepravní kapacitu alternativního plynovodu South Stream o polovinu, tj. až na 48 – 50 mld. m³ a podle posledních dat by se jeho kapacita mohla dostat až na 60 mld. m³. Gazprom také prohlašuje, že je připraven zahájit výstavbu South Stream během krátké doby – rozhodně dříve, než začne výstavba Nabucco. A není jisté, aby touto linií mohl do Evropy proudit také ázerbájdžánský plyn – jestli přímo nebo pod hlavičkou Gazpromu je v podstatě jedno.

Přítom je nutno také vzít v úvahu, že projekt South Stream je velmi nákladný – některá publikovaná čísla dokonce hovoří až o 20 mld. eur – což je projekt dvakrát dražší, než je Nord Stream (jsou však i jiná nižší čísla zhruba poloviční). Je proto celkem pochopitelné, že je snahou Gazpromu zvýšit jeho kapacitu, protože projekt je bezpochyby na hranici rentability. Nicméně se dá očekávat, že Gazprom s podporou státu by mohl být schopen tento projekt nakonec realizovat. Proto také má již uzavřeny dohody jednak s balkánskými státy (Bulharskem, Řeckem, Srbskem a také Maďarskem).

V polovině května byla také podepsána další dohoda mezi Gazpromem a ENI o podmínkách dodávek. Podle některých pozorovatelů – i když v tisku bylo oznámeno, že

dohody jsou podepsány – ještě není tato dohoda dotažena do konce. Údajně existují rozpory v názoru na to, kdo z obou partnerů může prodávat plyn i v tranzitních zemích. Pozorovatelé se také shodují, že tento „rozpor“ je spíše záležitostí licitace, ale není zásadní povahy.

Důležité je především to, že při závěrečných fázích těchto jednání „účinkují“ předsedové vlád obou zemí a to jasně signalizuje politickou podporu tomuto projektu. Je také odrazem velmi dobrých vztahů, které nesporně mohou v budoucnu přispět k překonání případných nesrovnalostí a zejména mohou urychlit celý proces výstavby. Podle současných dohod by měl být celý plynovod hotov do konce roku 2015.

Přirozeně, že všechny tyto plány ještě nemusí být realizovány – závisí to v první řadě na tom, zda za současné finanční krize najdou všechny zúčastněné subjekty dostatek finančních zdrojů na jejich realizaci. Stačí si jen spočítat, jak rozsáhlé jsou tyto investiční plány a porovnat je s možnými výnosy a musí být zřejmé, že některé projekty zůstanou – pro nejbližší desetiletí – jen na papíře. Lze proto celkem oprávněně soudit, že některé plány jsou jen součástí složité pozíční hry a mohou být určeny jen k tomu, jak získat pozíční výhodu v tomto souboji o středoasijský plyn.

JAK S TRANZITNÍMI ZEMĚMI

Zajištění zdrojů zemního plynu pro Nabucco je, jak vyplývá z předchozího textu, velmi nesnadné a ukazuje, do jak složitých podmínek se tento projekt dostává. To však není všechno. Linie plynovodu bude také procházet několika zeměmi a nedávná zkušenost s Ukrajinou celkem velmi přesvědčivě dokazuje, jak mimořádně důležitá je spolehlivost tranzitní země.

Měli bychom si proto také uvědomit, že tranzitní plynovody vždy na své trase také zajišťují zásobování tranzitních zemí zemním plynem. Také Nabucco s tím musí počítat a to znamená, že na počátku musí do plynovodu vstupovat podstatně více, než má být – jak se uvažuje – dodáno do terminálu Baumgarten v Rakousku, tedy 30 mld. m³.

V první řadě Nabucco bude procházet Tureckem. Pomineme-li, že jeho trasa bude protínat neklidné území tureckého Kurdistanu a připustíme-li, že tuto trasu lze uhlídat s potřebným počtem vojáků, pak je tu ovšem zcela zásadní otázka, co za to bude Turecko chtít. Už sice zaznělo od tureckých politiků, že tuto trasu vymění za slib vstupu Turecka do EU, ale tomu se dá čelit.

Je logické, že Turecko od samého počátku projekt Nabucco podporuje. Je to plně v souladu s jeho zájmy. Být tranzitní zemí je vždycky výhodné a mít na svém území další zdroj čisté energie je vždy dobrým stimulem

pro domácí ekonomiku. Proto nelze od Turecka čekat jiný postoj než podporu.

Turecko se svými 80 miliony obyvatel spotřebovává jen 35 mld. m³ zemního plynu. Jeho spotřeba ovšem rychle roste – do roku 2002 se zvýšila na dvojnásobek. To umožnila především nová zásobovací linie – Blue Stream, která přes Černé moře spojila ruské pobřeží (v oblasti Tuapse) s Tureckem. Tato linie má roční kapacitu kolem 17 mld. m³, ale zatím není plně vytižena.

Turecko nemá žádné vlastní zdroje zemního plynu a jeho veškerou spotřebu musí krýt dovozem. Současně také turecká ekonomika rychle roste a s ní i životní úroveň. Jeho poptávka po zemním plynu proto nevyhnutelně narůstá. Uvážíme-li, že pro země EU jako celek platí, že na jednoho obyvatele připadá zhruba 1 000 m³ zemního plynu ročně, pak je jasné, že v perspektivě 10 – 15 let by mohla turecká ekonomika spotřebovávat kolem 50 – 60 mld. m³. Získávat těchto dodatečných 25 – 30 mld. právě z Nabucca je asi nejsnazší cesta. A těžko se tomu dá nějak rozumně bránit.

Je tu však také ruský zájem pokračovat v dodávkách plynu na tento rychle se rozvíjející trh. Turecko není nevýznamný partner Gazpromu – spíše naopak. Gazprom tam dodává podle posledních dat více než 24 mld. m³ (oběma cestami – přes Bulharsko a také pomocí Blue Stream) a to z něho dělá jeho třetího největšího odběratele mimo země SNS. Je proto celkem logické, že v nedávných dnech Gazprom nabídl Turecku přidat další linii k Blue Stream. Mohlo by zřejmě jít o zvýšení až na celkovou kapacitu kolem 25 mld. m³.

Může však jít i o podstatně vyšší kapacitu. Ruské prameny hovoří i o možnosti prodloužit plynovod až do Izraele, který opakovaně vyjádřil svůj zájem – pravděpodobně z Turecka přes severní Kypr, kde je turecká část a odtud přes Středozemní moře do Izraele. Tato trasa, i když je jistě složitá, však není technicky nerealizovatelná.

Je evidentní, že Gazprom těmito svými nabídkami Turecku – které mohou být realizovány v relativně krátké době – oslabuje turecký zájem o Nabucco. Především si však vytváří prostor pro to, aby v budoucnu byl významně přítomen na tomto trhu a v podstatě diverzifikuje svůj odbyt. Tím také dává EU najevo, že na ní nemusí být v budoucnu tak závislý jako dosud.

Nejde však jen o Turecko. Na trase jsou ještě Bulharsko, Rumunsko a Maďarsko. Vedle pak Srbsko, Makedonie, Bosna a Hercegovina, Chorvatsko a také Kosovo – to přece EU také podporuje. Po překonání tureckých úžín je pak na trase, resp. v její těsné blízkosti, trh o 60 – 65 mil. obyvatel, kde s výjimkou Rumunska neexistuje vlastní těžba zemního plynu (i Rumunsko, kde těžba klesá, musí však plyn dovážet). Většina těch-

to zemí je na ekonomickém vzestupu a tedy má přirozenou potřebu získávat další zdroje energie. Zemní plyn je pro ně jednou z forem, která se dá relativně velmi dobře a s nevelkými náklady využívat.

Nakonec o tom, že tento trh je perspektivní, svědčí i plány Gazpromu postavit linii South Stream, která počítá s tím, že bude zásobovat tuto část evropského kontinentu a také jeho střed.

Hovořit proto o tom, že Nabucco dopraví plyn do oblasti střední Evropy, bez toho, že bychom zvažovali i všechny další souvislosti, je přinejmenším sporné. Aby tomu tak mohlo být, pak by Nabucco musel být podstatně výkonnější, než se dosud uvažuje. Musel by mít minimálně dvě linie. Pak by snad mohl dopravit do střední Evropy uvažovaných 30 mld. m³ (ale to by bylo také za jinou cenu výstavby). Pokud by zůstal v dosavadních rozměrech, pak by ovšem nemohl někde po trase „ztráct“ plyn.

To je však představa, se kterou EU sotva může někde uspět. Vysvětlit těmto tranzitním zemím, že po nich chceme, aby souhlasily s výstavbou a přitom samy si nemohly k vlastním účelům použít nic anebo jen velmi málo z tohoto dopravovaného zemního plynu, to je velmi imperiální představa.

Projekt Nabucco proto bude ztroskotávat na tom, že ve své dosavadní podobě patrně není zatím připraven respektovat potřeby tranzitních zemí. Prochází územím, kde žije kolem 150 mil. obyvatel, které zjevně také potřebuje řešit své potřeby v zajištění dostatku energetických zdrojů a pro toto území – zatím – nepřináší vůbec nic. Bylo snad někde řečeno, že tento projekt zajistí dostatek zemního plynu pro Balkán a Turecko, nebo se stále jen hovoří o tom, že tato linie přinese nové zdroje pro oblast střední a západní Evropy? Nebo se snad hovoří o tom, že tato linie bude zásobovat Balkán a tak dovolí zemní plyn, který sem dosud proudí, použít k zásobování ostatní části kontinentu? Jak upozorňují některé analýzy, tak konsorcium zabývající se přípravou Nabucco navrhlo, že bude Turecku dodávat plyn za cenu, jaká bude v Rakousku při vyústění plynovodu a tedy reálně dražší, než by ho Turecko mohlo nakoupit jinde.

Nabucco má ještě jeden problém – srovnáme-li ho se South Streamem. Členy konsorcia pro Nabucco jsou německá RWE, rakouská OMV a pak MOL, rumunský Transgaz, Bulgarian Energy Holding a turecký BOTAS. V podstatě tedy firmy, které nepatří k lídrům trhu – s výjimkou RWE. Otázkou pak bude jejich síla a také důvěryhodnost ve vztahu k bankám, kde budou požadovat úvěry. Oproti nim s konkurenčním projektem stojí Gazprom a ENI a také menší balkánské firmy, ale síla prvních dvou je podstatně větší a navíc je tam zřetelná podpora

státu, která se bude projevovat právě v klíčovém etapách projektu.

JAK DÁL S NABUCCO

Ze všech argumentů, které v jeho prospěch zazněly – pomineme-li názor českých politiků, že zajistí mír – byly jako nejdůležitější zdůrazněny, že je to nová zásobovací linie pro EU procházející mimo území Ruska. A má se za to, že už to samo o sobě zajistí, že to také bude spolehlivá linie.

Pokud budeme pozorně sledovat mnohé peripetie s tímto projektem od počátku letošního roku, pak dojdeme k názoru, že Nabucco není v EU přijímán jako všeobecně prospěšný projekt. Je to projekt, který v zásadě podporují nové členské státy ve východní a střední Evropě, které – v podtextu – ještě stále cítí jakousi potřebu vymezit se proti ruskému vlivu. K tomu jim také napomáhají i některé kroky ukrajinských politiků, kteří také se stejně chtějí v otázkách dodávek zemního plynu vymezit ve vztahu k Rusku. Jako by tito politici žili v představě, že ruský zemní plyn nepotřebují, že když ho nebudou přepravovat, tak se nic nestane apod.

Je to i tím, politika EU v otázkách zajištění zemního plynu příliš často měří dvojným metrem. EU nevdává, že se na tranzitu plynu přes Ukrajinu podílely na ukrajinské straně zjevně mafiánské struktury spojené s prezidentem Juščenkem. Jak jinak si vysvětlit jeho trvalý odpor k tomu, aby právě tato firma byla odstavena od tohoto lukrativního kontraktu a jeho soustavné zpochybňování dohody uzavřené mezi Gazpromem a Naftogazem a řadu dalších kroků?

Až donedávna EU také nevdávalo, že uvnitř ukrajinského Naftogazu dochází k přelévání peněz z poplatků za tranzit plynu na dotaci nízkých cen plynu pro domácí odběratele a tedy údržba tranzitní soustavy se trvale podhodnocuje, což se může odrazit ve spolehlivosti jejího provozu. I když dnes mají snahu to změnit, budou narážet na velmi složité problémy právě netržních cen plynu apod.

Naděje spojované s projektem Nabucco jsou tak podle mého soudu neúměrné jeho velikosti. O diverzifikaci tras se sice může mluvit, ale celkový výkon Nabucca bude 30 mld. m³ (neuvažujeme-li výše uvedené výhrady). To dnes představuje něco přes 5% celkové spotřeby zemního plynu v EU a ne celou desetinu dovozu do EU. Tato linie tak neřeší vůbec nic – a to dokonce ani v situaci podobné krize, jakou jsme na počátku letošního roku prožili. Pokud nebudou plně podzemní zásobníky plynu, pak Nabucco sotva v něčem může pomoci.

Pokud by chtěla EU hovořit o skutečné diverzifikaci tras, pak by v první řadě musela podpořit oba návrhy Gazpromu – jak Nord Stream, tak South Stream. Oba totiž operují

s kapacitou blízkou 100 mld. m³. Celkový vývoz ruského zemního plynu do EU – přes Bělorusko a Ukrajinu – dnes dosahuje 150 mld. m³. Každý střízlivě uvažující člověk si tak umí představit, že jediné tyto dvě nové linie jsou skutečnou alternativou současných zásobovacích tras – pokud se nějakému politikovi zase zachce si zahrát s Evropou.

Nabucco neřeší ani diverzifikaci zdrojů. Dosavadní vývoj směřuje k tomu, že možná bude záviset na zdrojích jedné země, nikoli konsorcia zemí, jak se snad někdo domníval. Přitom v tomto regionu bude i nadále mít významnou roli ruský Gazprom, z jehož vlivu se chtěli někteří úředníci v Bruselu vymánit. Uvědomme si, že Gazprom má smluvně zajištěnou naprostou většinu zemního plynu, který z této oblasti jde na vývoz. I když se smlouvy pravděpodobně dají zrušit, přesto se volný zemní plyn pro tuto linii bude hledat jen velmi těžko.

Nabucco tak, jak je dnes koncipován, se zatím prezentuje jako projekt, kterým se okázale demonstruje vůle části politiků EU ukázat nezávislost na ruském zemním plynu. Je to fakticky ta část politiků, která není ochotna vidět příčiny nedávného plynového konfliktu mezi Ukrajinou a Ruskem. Ti přece říkají, že za to mohou obě země stejně – a mohli bychom i říci, že je to byla právě tato část politiků, která Ukrajinu do tohoto konfliktu vmanévrovala. A výsledkem tohoto konfliktu bylo také zásadní oslabení pozice dosavadního ukrajinského prezidenta Juščenka, jehož naděje na znovuzvolení jsou po tomto konfliktu nulové. Domnívám se, že přes všechny tyto okázalé řeči, výsledek plynového konfliktu naděje projektu Nabucco na realizaci ve skutečnosti oslabil.

Pro další osud Nabucco byl významný především květnový summit v Praze mezi EU se střeadoasijskými státy a dalšími zeměmi koncipovaný pod heslem Jižní koridor – nová hedvábná stezka. Na něm se měli sejít ti, kteří mají zájem na výstavbě plynovodu Nabucco. Bylo nesporně výmluvné, že významné evropské členské státy EU sem neposlaly své zástupce, případně jen na nižší úrovni jako pozorovatele.

Výsledek summitu je také výmluvný – deklaraci o budování Nabucco podepsaly ze zemí mimo EU nakonec jen Gruzie, Turecko, Ázerbájdžán a Egypt. Střeadoasijské republiky včetně Turkmenistánu odmítly deklaraci podepsat. I to svědčí o podpoře, jakou tento projekt má. Veškerý politický kapitál, který do tohoto summitu byl investován, tedy přinesl jen sotva uspokojivé výsledky. Přitom je nutné zdůraznit, že vedle české diplomacie se v tomto projektu výrazně angažovaly a angažují i nadále USA, jejichž představitelé se netají tím, že ho pokládají za projekt namířený proti zájmům Ruska. Sotva si totiž jinak vy-

světlit, proč zde „chtějí hrát roli staršího bratra“, který EU či evropským zemím určuje, kde si budou kupovat zemní plyn.

I přes tento nesporný tlak vycházející zvně EU se zdá, že hlavní evropští hráči na trhu s plynem mají jasno a podporují spíše projekty předkládané Gazpromem, protože jim zaručují perspektivu jejich byznysu v dalším období. A pokud jim současně nabízejí i daleko lepší podmínky pro tranzit plynu než dosud, pak je jejich volba dost jednoznačná. Možná, že jsou si lépe než ostatní vědomi, kde jsou hlavní zásoby zemního plynu a tedy i s kým je nutno mít dobré vztahy. Podle většiny prognóz tu budou za 20 – 25 let jen tři země s velkými zásobami zemního plynu – Írán, Katar a Rusko.

I když se na realizaci Nabucco již vyčlenily peníze a zejména rakouská OMV se výrazně angažuje v jeho prospěch, může jeho realizace váznout, protože se budou stavět jiné linie – které jsou připravené a které mohou ke skutečné diverzifikaci zásobovacích cest přispět. Největší evropské trhy se zemním plynem mají podle mého soudu jasno – ty potřebují především Nord Stream a pro jeho realizaci udělají, vše co je potřeba.

Podle mého názoru je projekt Nabucco od samého počátku příliš zpolitizován – tam, kde by bylo potřebné především střízlivé posouzení mnoha otázek, nastupuje politika a často vyvěrající jen z krátkodobých zájmů. Se skutečně odpovědnou politikou však takový přístup moc společného nemá. Příliš mnoho a příliš často staví na tom, jak zabránit tomu druhému v jeho plánech a současně staví na konfrontaci tam, kde by Evropa potřebovala spolupráci. To je, domnívám se, v rozporu s dlouhodobými zájmy většiny zemí EU. To nesporně ukáže čas.

O AUTOROVÍ

Ing. JAROSLAV UNGERMAN, CSc.

po absolvování VŠE v Praze v roce 1975 zde působil jako asistent, později pracoval ve státní správě. Dlouhodobě se zabývá národohospodářskou analýzou, ekonomickou strategií a prognostikou. Po roce 1990 pracoval jak na podnikové úrovni jako finanční ředitel, v oblasti firemní strategie ve finančním sektoru, tak i na národohospodářské úrovni jako poradce předsedy vlády, ministra financí a přemyslu, předsedy FNM, byl členem vládních privatizačních komisí atd. Několik let byl členem představenstev a dozorčích rad státních firem. Od roce 2005 působí plně v privátním sektoru jako poradce pro ekonomiku.

Kontakt na autora:

j.ungerman@centrum.cz